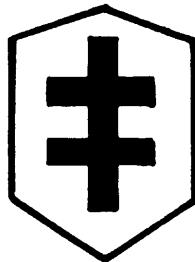

ВАЙ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВЫ! – К.Каліноўскі

З А
В О Л Ю
Б А І Ъ-
К А й-
Ш Ч Ы Н Ы!

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў

Z V A Z A J – Magazine, published quarterly by Liaison Committee of Byelorussian War Veterans. Address: ZVAZAJ, 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2

Год 6

Верасень, 1979

№ 3 (15)

П Я І Ъ Г А Д О й

Сёлета, 17 – 18-га жнівеня, мінула пяць гадоў ад часу, як у 1974-м годзе, у ангельскім горадзе Манчэстры, адбылася Першая Сусветная Сустрэча Беларускіх Вэтэранаў. Пяць гадоў часу, ведама, адразак неўзядлікі дый пятны ўгодкі ніякі на юбілей, але для нас, што падтрымоўваюць беларускія вайсковыя традыцыі, ён даволі важны, каб спыніцца й крыху аглянуцца назад.

Сустрэча, як ведама, частанавіла тады ўзмацніць сувязі між быўшымі беларускімі вайскоўцамі, выбрала для гэтага камітэт (КСВВ) й пайшла насыстрава думцы, каб выдаўцаў асобы, незалежны ад ніякіх наших палітыкаў, чыста вайскова-вэтэрранскі беларускі часапіс. Вось такім чынам нарадзіўся часапіс "Зважай", які першы раз выйшаў у лістападзе таго-ж году, а цяперашні нумар гэта з чаргі пятнащаты.

Варта прыгадаць, што зьяўленыне беларускага часапісу, прысьвечанага нашым вэтэрранскім і вайсковым спрарам, адразу спасыцераглі ведамыя кадэшнікі з

Голосу радзімы" й паўзуны наводзяя машкевічай і іншых бягуной заатакавалі нас некалькі разоў запар. Гэтым самым прыйшлі яны нам у карысць, бо шматлікія суродзічы (не абавязкова ваенныя вэтэрраны), спасыцярогшы хто й што клюе, пасьпяшылі нам на помач.

Ведаючы, што "эльякае хмары часта бывае малы дождь", КСВВ выпусціў "Зважай" на сціплых пачатках – прынамся два разы ў год. На вялікі жаль, грашовая цяжкасці аказаліся значнымі. Справа на ўтым, што нашыя вэтэрраны ці наагул суродзічы ёсьць бедныя, але ўтым, што некаторыя, як звычайна людзі робяць, аглядаліся мяркуючы, ці памагчы і далей пачакаць.

І падобная-ж праблема з супрацоўнікамі. Добра гэта ці дрэнна, – мяркуйце самі, – палітыкану ў нас не бракуе, але каб за працу каторы ўзяўся ды памог там, дзе помач запрауды неабходная, гэта реч зусім іншая. Дык і гэта ці раз даводзілася бакамі рабіць.

Цяпер съмела можна сказаць, што "Зважай" зусім вырас зь пляёнак, стаў на добрыя ногі й мае, як мяркуем, нядрэнную будучыню. Як кагадзе пісаў нам сп. Слонімскі: "Дадаткова хачу выказацца, пераглядаючы съпісак падпішчыкаў і ахвярадаўцаў, што наш

"Зважай" мае паважных чытачоў. Нават нашыя дактары ўжо зацікавіліся ім, можа і яны пачнушь пісаць успаміны".

Да ведама сп. Слонімскага, які, дарэчы, першы пасыпашы ў на помач, яшчэ перад тэй Сусветнай Сустрэчай: дактары нашы й генэралы зацікавіліся часапісам і чытаць яго даўно. Аднаго трэба жадаць, каб далучыліся з большай помачай, каб абытому часапісу можна было павялічыць, а дзеля гэтага патрэбныя матар'ялы й гроши.

Асабліва важнымі ёсьць матар'ялы. Мы пераконаны, што між нашых вэтэранаў, дый не абавязкова вышэйших рангамі, ёсьць яшчэ шмат такіх, што маюць нешта напісаное, або могуць напісаць і апрацаўваць. Галоўна дзеля таго, каб зъмяшчаць матар'ялы пра беларускую зайсковую гісторыю, "Зважай" і паўстаў. Ёк запрашаем усіх аўтараў да ўзделу.

Аглядаючыся назад, съпяшым падзякаваць за падтрыманье часапісу тым сябром і суродзічам, якія запрауды гэтага заслужылі. Гэтта на першым месцы наш зананімны (на ягонае жаданьне) сябра, які ў час найбольшага фінансавага крызысу, калі часапіс яшчэ ня стаў на ногі, ахвяраваў аж 200 даляраў, значыща кошт выдання аднаго нумару. З удзячнасцю згадваем наших кальпартэрэў: М.Ніканай А.Качана ў Аўстралиі, М.Яськевіча ў Англіі й С.Гутырчыка ў ЗША. На помач прыйшло ЗБВБ і Беларускі Клуб у Манчэстры, а бадай найбольш выдатна памаглі нам беларускія вэтэрраны зь Нью Брансвіку. Ім, як добра зарганізаваному адзьведзелу, належыцца падзяка й пашана.

Дзякуем за падтрымку й пазней падтрымку адзьведзелу Беларускіх Вэтэранаў у Кліўлендзе, ды асабліва руліваму кальпартэру "Зважай" Я.Каваленку.

Спытаючы нас: ну а што-ж там у вас, у Тароньце? Адказваем: тут заўсёды вялікая.. парафіяльная й палітыкаская актыўнасць. Праўда, вэтэрраны гэтта не звязаліся дый шчэ доўга (няхай ім Бог пасобіць) жыць будучы. Але, як ведама, арганізацыі на маюць, бо няведама катораму прэзыдэнту падпрацоўвачца. Прыйгадваецца той асёл між двух стагоў сена...

На гэтым і скончым, спадзяючыся на плённыя наступных пяць гадоў, а там далей відаць будзе!

В. Сенькевіч

БЕЛАРУСЫ НА МОНТЭ КАСЫНО

Сёлетніе сьвяткаваныне ўгодкаў бітвы за Монтэ Касыно адбылося 18-га травеня, у дзень здабыцца, 35 год таму назад, самога монтэкасынскага манаstryра II-м Польскім Корпусам. Як ведама, здабыцьцё Монтэ Касына было аднэй з найважнейшых перамогаў заходніх хаўрусьнікаў. Перамога гэтая адкрывала дарогу на Рым, прыбліжаючы канчатковую аперацыю гітлераўскіх Нямеччыны.

Апроч шматтысячнага мясцовага італьянскага жыхарства й шасыці тысяч Палякаў, у сьвяткаваныні ўзялі ўдзел Папа Ян Павал II, прэм'єр-міністар Італіі Джульё Андрэоці й дэлегацыя ад Беларусаў.

У беларускую дэлегацыю ўвайшлі трох ветэраны вайны з Італіі: а. Каствусь Маскалік, сп. Хведар Кажаневіч і др. Віктар Сенькевіч. Дэлегацыя ўдзельнічала ў сьвяткаваныні ўпяршыню за апошнія 35 гадоў, прычым незалежна ад польскіх камбатанцкіх арганізацыяў, якія сьвяткаваныне гэнае арганізавалі.

Пасля прыбыцця на могілкі, на месцы, дзе гарэў зьніч, беларускія ветэраны злажылі вянок зь бел-чырвона-белай стужкай з напісам: "Сябром, што загінулі, каб жыла Бацькаўшчына – Беларускія Ветэраны" у беларускай і італьянскай мовах, каб ушанаваць памяць нашых землякоў, што аддалі сваё жыццё за свабоду. Сваёй хвормай (вянок нагадваў курган) і прыгажосьцяй (ён быў сплещены зь белых і чырвоных гваздыек) беларускі вянок прыцягваў увагу ўдзельнікаў сьвяткаваныня, выклікаючы прыхільныя камэнтары й сымпатию да Беларусаў.

Гэтак напярэдадні, як і пасля заканчэння сьвяткаваныня, сябры беларускай дэлегацыі стараліся інфармаваць чужынцаў пра ўдзел Беларусаў у здабыцце Монтэ Касына ды наагул пра ўдзел Беларусаў у часе II-й Сусветнай Вайны на заходніх франтох і, асабліва, у баявых дзеяньнях у Італіі. Гэтта прыпомнім, што паводле нашых падлікаў (гл. "Зважай", № 8, бб. 6-7, і № 9, бб. 2-5) іх было каля 30 тысяч. Што да загінуўшых, якія спачылі на польскіх могілках пад Монтэ Касыно, на агульную лічбу каля 1 100 пахаваных там каля 24 працэнты складаюць Беларусы або ўраджэнцы Беларусі (дакладней: 259). Наагул-ж а ў баёх у Італіі загінула 863 Беларусы або ўраджэнцы Беларусі.

Апрача могілкаў пад Монтэ Касыно, нашы суродзічы пахаваныя таксама на вайсковых могілках ля Балені (287), Лёрэта (234), Касамасіма (72) і 11 параські-даныя па іншых могільніках Італіі (Казэрта, Чэзэна, Фэрмо, Бары, Таранто, Монтэфано, Рыміні, Агульяно, Кеты-Пэскара, Монтэ-Чэрэта).

У сувязі із сьвяткаванынем 35-х ўгодкаў перамогі пад Монтэ Касыно, варта адзначыць адзін важны факт, а менавіта тое, што, як часта ў нас бывае, змагаемся на ўсіх франтох, здабываючы цвярдыні, якіх ня могуць здабыць іншыя, маём шмат іншадумцаў на бацькаўшчыне, дзе квітніе самвыдавецкая літаратура, аднак, і на вялікі жаль, ня ўмеем усяго гэтага пропагаваць на вонкі, не інфармуем пра гэта чужынцаў. У выніку, "Монтэ Касыно здабылі Палякі", "У Беларусі няма дысыдэнцкага руху" і г.п. Гэты апошні закід зусім беспадстаўны, што пацвярджаючы асобы, якія так ці

гэтак змаглі пабываць у Беларусі або выехаць на Захад з Савецкага Союзу. Таму пра ўсё гэта трэба добра падумаць ды пачаць дзейнічаць у адпаведным кірунку.

На заканчэнні хадзелася-б на гэтым месцы шчыра падзякаваць добраму сябру Беларусаў, Італьянцу Артэміё-Арцёму за ягоную ахвярнасць і клопаты ды дапамогу нам у дзень сьвяткаваныня ўгодкаў перамогі пад Монтэ Касыно, бо запраўды дзякуючы яму беларуская дэлегацыя, ня гледзячы на тое, што на яе зарганізаваныне й прыезд у Рым мы мелі толькі каля трох тыдняў часу, змагла прыбыць на Монтэ Касыно ў час і выкананіць свой грамадзка-патрыятычны абязязак (былі мамэнты, калі выглядала, што дабраца да Монтэ Касына ў 1979 г. было не лягчэй чымся было ў 1944 годзе. Шчырае дзякуюць таксама ветэранам з Манчэстру, якія пакрылі кошты за цудоўны вянок,

Монтэ Касыно.

На парэднім пляне могільнік загінуўшых жаўнеруў у ліку якіх адна чверць Беларусаў, або ураджэнцаў Беларусі.

I ГЭТА ЎЖО ЎСЬПЕЛІ ПРАДАЦЬ.

Артыкул у "Рыдэрс Дайджэст" за сёлетні жнівень інфармуе нас, што тайніцы найбольш тэхнічна ўдасканаленага амэрыканскага камунікацыйнага сатэліта КГ-11 ужо ад сакавіка, 1978 году ў большавіцкіх руках. Прадаў іх за 3 000 даляраў нехта В. Кампілес, ранейшы працаўнік СІА (ЦРУ), які на судзе атрымаў за кару 40 гадоў вязніці.

Сатэліт КГ-11 у часе палёту над тэрыторыяй пад акупаваныяй уладаў СССР робіць здымкі засакрэчаных аб'ектаў і адразу-ж перасылае іх на базу. Гэта адзін сатэліт такога роду. Ці ня ён гэта мае правяраць ці Масква датрымае ўмову пра абмежаваныне стратэгічнай зброі?

З В А Ж А Й

3

УШАНАВАНЬНЕ ЦІ ПАКЛЕП?

Адказ на артыкул А.Калодкі "Пётра Родзевіч у 36-я ўгодкі арыштуй 35-я ўгодкі съмерці", надрукаваны ў часапісе "ЗВАЖАЙ" № 1 (13) за сакавік 1979 г.

Заўвага Рэдакцыі: На жаданьне аўтара зъмяшчаем матар'ял бязь ніякіх зъменаў.

Калі я прачытаў гэты артыкул, дык у мяне паўсталі зьдзіўленыне ды абурэнныне на рэдактара "Зважай" К.Акулу, які пусціў у друк рэч, што не павінна была друкавацца наагул. Нясмак і абурэнныне як пачуў ад шматлікіх беларусаў. Чаму гэты артыкул друкуюцца сяньня, пасля 35-ці гадоў ад съмерці П.Родзевіча? Каб ушанаваць памяць памерлага? Выглядае – не, бо ж ці так памінаеца адышоўшая асоба? Тут выглядае, што пад гэтым "ушанаваньнем" праціснуты пашкіль на праваслаўнага святара а.П.Саўчыца, артыкул поўны няпраўды й хворых выабражэнняў.

Маё першае ўражаньне, прачытаўшы гэты артыкул, было тое, што ён напісаны на ўзор артыкулаў друкаваных у "Голосе Радзімы" на "Бебурнацаў", у якіх перадусім увялічвалася "веліч", каб гэтым пазней увялічыць "праступства" таго, каго яны крытыкуюць.

Другое ўражаньне, што гэты артыкул напісаны скрайнім шавіністым каталікафілам, бо што немцы вынішчалі праваслаўных, гэлага ён на бачыць, а толькі каталікоў, якія пацярпелі па поваду даносаў праваслаўных беларусаў – а немцы тут ні прычым.

Трэцяе, на ўражаньне, а пытаньне: чаму цяперака такі артыкул напісаны й надрукаваны? У адказ на гэтае пытаньне, паўстае другое пытаньне: ці гэта на новая акцыя "цемніроў"? ("Летапіс", № 10, 1976 г., артыкул Л.Галіка "Лісты цемніроў".)

Каб апраўдаць уражаныні й адказаць на гэтае пытаньне, прааналізуем праўдзівыя факты, пастараемся адказаць на пытаньні: Чаму немцы арыштавалі П.Родзевіча і А.Калодку? Па чый він? Ды чаму пра гэта пішацца няпраўда?

Факты:

Падзеі парушаныя ў гэтым артыкуле адбываюцца ў Вялейцы, дзе знаходзіліся нямецкія акупацыйныя й беларускія адміністрацыйныя установы. Час, ад пачатку вайны Нямеччыны із Савецкім Саюзам, г.з. ад чэрвеня 1941 г. да арышту Родзевіча й Калодкі 23 сакавіка 1943 г., адбылося толькі 20 месяцаў.

Установы й становішчы закранутыя ў артыкуле А.Калодкі наступныя:

Беларуская Народная Самапомач (БНС). Павятовымі кіраунікамі былі: П.Саўчыц да лютага 1943 г., пасля яго Бабровіч, які ў 1944 годзе пайшоў у партызаны.

БНС – акруговымі кіраунікамі былі: Ч.Чайдзюк да восені 1942 г., пасля К.Касяк да лютага 1943 г., які быў адначасна мужам даверу. Ад лютага 1943 г. да сакавіка 1944 г. быў П.Саўчыц, а пасля яго да канца быў Русовіч.

Акруговым школьным інспектарам быў Сыраквас, а павятовым быў Дуровіч.

Начальнікамі Вялейскага павету былі: Сапежка, Сініцкі, Родзевіч і Чалоўскі.

Беларускі съледчы аддзел пры СЭ быў створаны дзеля прасочвання розных рапортаў і даносаў. Кірауніком гэлага аддзела быў немец Дуклов, шэфам канцылярыі – беларус В.К. В.Перамыкін у гэтым аддзеле працаваў як і іншыя шэсьць чалавек. Усе яны наслілі цывільную вопратку за выняткам Перамыкіна, які насліў на зъмену то нямецкі то расейскі мундзір з рангай палкоўніка. У асноўным ён быў "чудаком" і яго ніхто за паважнага чалавека ня лічыў, хіба толькі некаторыя дамачкі, дзеля таго, што ён зь імі ўмелі далаікатна абыходзіцца.

Людзі:

П.Родзевіч – каталік, законнік Марыянін, арганіст. Пакінуў закон, ажаніўся з полькай, меў зь ёю двое дзяцей, пакінуў яе ды жыў з другою. Займаў становішча школьнага інспектара ў Сьвірскім павеце, пераехаў у Вялейку й па нейкім часе пасля Сініцкага адбылося становішча начальніка павету. Арыштаваны 23 сакавіка 1943 г. У той час яму было каля 37 гадоў.

А.Калодка – праваслаўны, перайшоў на каталіка, кончыў працу на Віленскім Універсітэце. Студэнтам належала да карпарацыі Скарніяна а пазней да Полёня. У Вялейцы займаў становішча інспектара паліцыі, а ў сутнасці быў перакладчыкам у жандармэрыі. Начальнікам паліцыі ў Вялейцы быў хто іншы. Пазней перайшоў у Суд, дзе кірауніком суду быў М.Кунцэвіч. Арыштаваны 23 сакавіка 1943 г. У той час яму было каля 36 гадоў.

П.Саўчыц – праваслаўны, кончыў педагогічны інстытут. Спачатку павятовы кіраунік БНС у Вялейцы да лютага 1943 г. Адначасна працуе настаўнікам беларускай мовы й гісторыі ў 7-мі класовай школе. Займае становішча акруговага кірауніка БНС (пасля Касяк) ў лютым 1943 г. да сакавіка 1944 г. Ад гэлага часу займае становішча акруговага кірауніка прафсаюза. У той час яму было 20 гадоў.

К.Касяк – праваслаўны, інжынер (будовы дарог і мастоў). Спачатку займае становішча кірауніка павету ў Валожыне, а патом у Крывічах. Пераязджае ў Вялейку і адбылося становішча акруговага кірауніка БНС (пасля Найдзюка) і мужам даверу. У лютым 1943 г. пераязджае ў Мядзель і займае становішча Начальніка Мядзельскага павету. Гэты павет быў акружаны партызанамі й адтуль ён на выехаў. У той час яму было 26 гадоў.

Што праўда, а што не:

П.Родзевіч школьнім інспектарам у Вялейцы ня быў. Паводле А.Калодкі, у праміжутку на цэлых 20-ці месяцаў Родзевіч змог зрабіць столькі, што Сьвірскі павет "прыняў беларускія характеристы", бо раней быў польскі. У Вялейцы арганізуе хоры, школы і здабывае "вялікую папулярнасць сярод мясцовага насельніцтва", а перадусім "ён патрапіў сканцэнтраваць у сваіх руках усе ніцы беларускага нацыянальна-вызвольнага змагання". Сапраўды трэба быць супер-чалавекам, каб гэта апаніручна асягнуць у так кароткім часе. Я ў гэтым мошна сумніваюся ў лічу за нахабнае ўвялічэнне заслугаў аднаго чалавека на шкоду і іншых, што

ЗВАЖАЙ

жылі й працавалі ў Вялейцы. А.Калодка ясна кажа: Бачыце які гэта быў вялікі чалавек, а яго зьнішчылі праваслаўныя даношчыкі.

Сам-жа Калодка піша: "...як ужо акруговы кіраўнік Беларуское Народнае Самапомачы злажыў войстры пратэст у Гэстапо." Што злажыў "пратэст" можа й праўда, але што быў акруговым кіраўніком БНС – гэта няпраўда. Чаму такое самаувелічэнне? Выглядае, што толькі ён адзін дзеянічаў у Вялейцы ды складаў "пратэсты" за пагромы на каталіцкае насельніцтва робленыя ня немцамі, а Перамыкінам і другімі.

Намеснік БЦР Др. Я.Малецкі, які прыбыў у Вялейку ў сакавіку 1944 г., ня мог назначыць кіраўніком Самапомачы П.Саўчыца, бо той ужо быў акруговым кіраўніком прафсаюзаў. ("Пад Знакам Пагоні", Др. Я. Малецкі, бачына 130).

Хто мог арганізаваць *Einsatz*, г.зн. акцыі супраць насельніцтва?

"Перамыкін і ягоныя 'малайцы', сярод якіх былі, на ганьбу і беларусы, гулялі па ўсей акрузе" – гэткае цверджанье А.Калодкі зьяўляеца абсалютным абсурдам. Тыя, што працавалі на кіраўнічых становішчах у беларускай адміністрацыі, або нямецкіх установах; тыя, што які-небудзь бралі ўдзел у нацыянальным беларускім жыцці, і тыя што мелі ўгляд або маглі аб'ектыўна аналізаваць падзеі ім было ведама:

а) Што Перамыкін і даношчыкі Гэстапо не маглі на сваю руку арганізаваць пагромаў.

б) Што начальнікі паветаў, кіраўнікі самапомачы, начальнікі паліцыі (было гэта мясцовага пастарунку, павятовае або акруговае паліцыі) ня мелі права арганізаваць ніякіх акцыяў на сваю руку супраць мясцовага насельніцтва, ня гледзячы якое нацыянальнасці або веравызнання.

в) Акцыямі супраць партызанаў і рэпрэсіямі супраць насельніцтва за дапамогу партызанам кіравала нямецкая Жандармэрыя, якая карысталася сваімі фармацыямі й фармацыямі СС, што ў той час знаходзіліся на данай тэрыторыі або паклікаліся для гэтае акцыі.

г) Кожная акцыя была загадана галоўным камандаваннем Жандармэрыі Камісарыяту й на гэта выдаваліся прыдзелы зброі, бэнзыны, прадуктаў ды іншыя рэчы, якія ўважаліся за неабходныя для правядзенняя акцыі.

д) Пасылья кожнай акцыі пісаліся рапарты, якія ўключаліся ў загады гал. кам. жандармэрыі, у якіх падаваліся імёны палеглых у акцыі з ворагам, незалежна ад нацыянальнасці, колькі забіта ворагаў, сколькі арыштавана, і сколькі спалена сёлаў.

Чаму Родзевіч і Калодка былі арыштаваныя?

А.Калодка піша, што пасылья нападу на вёску Халапы, ён (як акруговы кіраўнік БНС) і начальнік павету Родзевіч злажылі "пратэст" у Гэстапо й Акруговы Камісарыят (акупацыйныя нямецкія ўстановы). Пазней, калі В.Перамыкін заявіў, што "беларуская інтэлігенцыя – гэта камуністы", яны злажылі "пратэст" у Генэральны Камісарыят у Менску, і ў адказ на гэта яны былі 23 сакавіка 1943 г. арыштаваныя.

Абэды "пратэсты" былі творамі А.Калодкі і, як выглядае, асабліва апошні пратэст быў зроблены не ў адпаведны час, у не адпаведнай форме і без адпаведнага палітычнага аргументавання. Адным словам – "пратэсты" былі напісаныя недасыпелым палітычным чалавекам.

Трэба сабе ўяўвіць, што гэта быў за "пратэст", калі Ермачэнка заяўві: "Нічога рабіць ня буду. Так ім і трэба". Хіба др. Ермачэнка не хацеў нічога зрабіць не таму, што яны былі қаталікамі, а таму, што "пратэст" (у паданай форме) быў абсалютна не пад сілу абараніць, і ён нічога зрабіць ня мог.

Дык вось, дзяякуючы "пратэстам" А.Калодкі быў арыштаваны Родзевіч, а зь ім і сам аўтар.

Пасадзіўшы ў вязніцу, Гэстапо праводзіла далей съледztва. І так здарылася, што знайшлася ў Вялейцы ў гэты час першая жонка Родзевіча, якая каб памсьціцца, сабрала ягоныя і яго сябры Калодкі ўсё тое, што магло іх інкрыminаваць з палянізатарскай дзейнасці з часоў Польшчы ды пазнейшыя іх контакты з палякамі.

Паводле Калодкі, доказы, якія для Гэстапо здабылі Саўчыц і Касяк у форме вайсковея кніжкі, карпарацыйнае шапкі, універсытэцкага дыплёму ды прыватных лістах да дзяячут былі повадам да арышту ў турмы. Гэта ня было прычынаю трымання ў вязніцы, бо кожны беларус здабыўшы вышэйшую асьвету пад Польшчай меў гэтыя рэчы й іх за гэта не арыштоўвалі й не трымалі ў вязніцы праваслаўных або каталікоў. Відаш немцы ўжо тады ведалі, што яны былі супраць "новага парадку", аб чым мы даведаліся толькі цяпер з кніжкі "Пад Знакам Пагоні", а гэта было дастатковая для немцаў, каб зьнішчыць чалавека.

У яўленьні:

А.Калодка называе Саўчыца і Касяка "агэнтамі" Гэстапо, у той час калі яны афіцыяльна нічога супольнага з Гэстапо ня мелі.

Тэрмін "агэнт" тарнуеца да чалавека, які афіцыяльна і адкрыта рэпрэзэнтуе або працуе для нейкае ўстановы або нават фізычнае асобы. У даным выпадку А.Калодка мае на ўвесьце "даношчыка" – чалавек які даносіць пра што-небудзь, або на каго-небудзь сакрэтна, у нейкую ўстанову або праста другому чалавеку.

У Вялейцы, як і ўса ўсей Беларусі былі даношчыкі рознага хараства, без якіх, нахаль, ніводнае грамдзтва не змагло абысьціся, і не пазбегла гэтага і беларуское, асабліва, у такі цяжкі пэрыяд, калі кожны съведамы беларус змагаўся за сваё асабістое жыццё і за жыццё Башкайушчыны. Бязумоўна і ў Вялейцы былі даношчыкі а між імі былі ѹ катализікі, прозьвішчы якіх былі ведамыя працайдзенікам Беларускага Съледчага аддзелу, а таксама і іншым. Але тут мы іх не ўспамінаем, бо няма патрэбы.

"Аб так званай Валожынскай акцыі" ў допісе Калодка піша: "Гэта былі съведамыя беларусы й адзінай іхнай "віною" было тое, што былі қаталікамі. Арыштавалі іх зь некалькімі қаталіцкімі ксяндзамі падчас тэрыстычнае акцыі агэнтаў вялейскага Гэстапо Пятра Саўчыца й Касякі Касяка, якія на чале гэстапаўцаў латышоў выбраўшіся на барацьбу з партызанамі."

З В А Ж А Й

5

Што за глупства піша чалавек "на чале" гэстапаўцаў абсурд і няпраўда. Бачыце якую ўладу мелі ў Вялейцы 20-ці гадовы Саўчыц і 26-ці гадовы Касяк. Тут паўстае пытаныне: Што-ж вы "старэйшыя дзеячы" юрыстыя й розныя дактары ў той час рабілі? Дзе вы былі, што дапусьцілі "дзяцюкоў" узяць такую вялікую ўладу ў свае рукі? Відаць, праўдай ёсьць што гралі ў покера з тым самым Перамыкіным, ня гледзячы на тое, што Родзевіч сканцэнтраваў усе ніці беларуска-нацыянальнага змагання ў Вялейцы. Шікава якая гэта была канцэнтрацыя?

Аб так званай акцыі ў Жодзішках, якая папярэдзіла Валожынскую, Калодка ня піша. На Жодзішкі напалі польскія партызаны, якія выбілі ўсіх праваслаўных беларусаў. Данесеня імёны й паказаныя хаты, не агентамі, а даношчыкамі каталікамі. Аднаму чалавеку ўдалося ўцячы, гэта інж. Уладзімер Брылеўскуму, (ён праваслаўны), каторы цяперака пражывае ў ЗША.

Калодка піша: "Кастусь Касяк надакучыў і Вялейскуму Гэстапо й гэйтскамісару Шмідту". Дык вельмі цікава, калі ён быў такі ўслуглівы агент, чаму яго немцы хацелі пазбыцца, высылаючы ў партызанамі акружаны Мядзель? Абсалютна незразумела, як ён мог так шмат рабіць для немцаў з аднаго боку, а з другога гэтыя-ж немцы яго не зълюбілі ды съведама паслалі на загубу.

Але як выглядае, К.Касяк быў беларускім патрыётам, дзейным чалавекам і ня ўцёк з свайго пасту, як гэта зрабілі некаторыя, ды загінуў за сваю Бацькаўшчыну.

Экзальтацыя Калодкі, што бальшавікі даканалі справядлівасці й "даношчыка" на каталікоў павесілі – паказвае аб маралі пярэхрыста, якая напэўна ня прыносіць нікага гонару добрым каталікам беларусам.

Праўду сказаў міністар царскае Рәсей Вітэ: "Няма горшага антысэміта – як выхрышчаны жыд".

А цяпер да ведама Калодкі й яму падобным адносяніе праваслаўнае царквы грэцкае юрызыдцыі. Вось-ж а. П.Саўчыц ад 6-га лістапада 1977 г. зьяўляецца настаяцелям Амэрыканска-Беларускай Незалежнай Праваслаўнай Царквы Св. Кірылы Тураўскага ў Рычмонд Гіл, Нью Ёрк. Людзі, што былі адлучаны ад Царквы БАПЦ і недапушчаны ў царкву маліца прац суд Архіепіскапам Васілём (Тамашчыкам), пад такім назовам зарганізавалі прыход і пабудавалі новую Царкву, сваімі ўласнымі рукамі й за свае ўласныя гроши. Гэтая Царква, твор беларусаў, моцна пакрыў джаных, мае сяньня вартасць больш за чэцьверць міліёна даляраў, зьяўляецца дасягненьнем, што падзіўляе ня толькі беларусаў.

Бязумоўна, прыход часова знаходзіцца пад апекай Экзарха Константынопальскага Патрыярха, бо іншага выхаду ў такіх абставінах ня было. Адлучаны ад царквы, паданы ў суд Уладыкам Тамашчыкам. Судовая расправа № 17212/1967 г. запачаткованая 15 лістапада 1967 г. Апеку над прыходам Уладыка Андрэй (Крыт) з Кліўленду адказаўся ўзяць сваім лістом з 10 лістапада 1968 г. дзеля салідарнасці з Тамашчыкам, якога пазней сам з Епархіяльной Управай падалі ў суд, пасыля съмерці, за прысабечанье царкоўных грошай. Судовая расправа запачаткованая 16 сакавіка 1971 году цягнулася аж да лета 1977 году.

Д А Р О Г А С Ъ М Е Р Ц І

Хутка імкнецца цягнік Франкфурт – Гамбург. Зъягоных вокнаў бачу прыгожы Гарц, ізноў бачу дарогі, што як зъмеі абвіваюць горы і ўзгоркі аднай з найпрыгажэйшых частак Нямеччыны. Ня першы раз бачу я Гарц. У ягоных горах давялося мне працаўаць блізу два гады, а ўжо пад канец вайны 1939-1945 г. праўсыці яго ўвесе уздоўж.

4-га красавіка, 1945 г. дасталі мы, вязыні канцэнтрацыйнага лягера Ротлебэрэдэ – Паўдзённы Гарц, неспадзейкі загад рыхтаваща ў дарогу. Было нас 1996 чалавек розных нацыянальнасцяў. Яшчэ ў чэрвені 1944 г., хутка пасылья пачатку інвазіі аліянтаў, інтэлігенцыя нашага лягера, сярод якой пераважала студэнцкая моладзь, пачала арганізавацца. Частыя нарады ейных прадстаўнікоў, што зъбіralіся ў вялікім сакрэце, мелі на мэце апрацаўваць плян вызвалення вязняў у час, калі больш прыблізіцца да нас фронт. Мы лічылі, што Немцы могуць спрабаваць ня выпусціць нас з канцэнтрацыйнага лягера жывымі.

Тымчасам фронт прыбліжаўся да нас вельмі памалу, а тэрор у лягеры з кожным днём большаў. Зъменышылі харчовыя прыдзелы (букатка хлеба на 6, пазней-ж на 10 чалавек) збольшаныя тэмпы працы, сыпны тыфус, усё гэта спрычынілася, што тыднёвыя страты людзей даходзілі да 50. Кажнае сыботы з галоўнага лягера Нордгаўзэн-Дора прывозілі новых вязняў на месца выбыльных, так што колькасны стан наш быў менш-больш 2 000 чалавек.

(Працяг на бачынне 6-й)

Дык вось чаму беларускі прыход Св. Кірылы Тураўскага ў Рычмонд Гіл знаходзіцца пад апекай Усяленскага Патрыярха а новая царква ў Нью Ёрку прыносіць гонар усім беларусам.

Заметка Рэдакцыі на пачатку артыкулу А. Калодкі: "За зъмест і паданыя ў іх факты адказаўся, бязумоўна, бярэ на сябе аўтар".

Не, дарагі сябра Акула, ня толькі аўтар нясе адказаўся за сваю пісаніну, але й рэдактар. "Кажуць, што пры гэтай "баявой акцыі" прысутнічаў і Саўчыц". Кажуць! Хто кажа? І што кажа? Гэта ня факты, а проста паклён чалавека, які можа быць не пры сваім розуме. Такі чалавек не адказаў, пра гэта і Ты ведаеш. Дык рэдактар, які друкуе "творы" хворых людзей, нясе поўную адказаўся.

Надрукаваныне артыкулу поўнага недарэчнасцяў, супярэчнасцяў і няпраўды, нібы ўшанаваць памерлага 35 гадоў таму назад, а ў сутнасці паклён на праваслаўнага съвятара, съведчыць аб грамадзка-палітычнай няспеласці рэдактара з недахонам уніклівасці ў сутнасці справы, недахопу ўяўлення і аб'ектыўнага ашансавання. Што такі артыкул можа прынесці карыснага грамадзству?

Бязумоўна, падобнаму рэдактару паважных спраўдавяраць ня можна.

К. Мерляк

Нью Ёрк, чэрвень, 1979 г.

З В А Ж А Й

Нашае палажэнъне, што да памяшчэнъня й харчаваньня, яшчэ пагоршылася, калі ў лютым 1945 г. прыбыў да нас транспарт вязьняў з канцэнтрацыйнага лягеру Грос Розэн. Новы транспарт прывёз з сабой крываўку, ад якой штодзённа ўмірала некалькі дзясяткаў чалавек. Нашае палажэнъне было безнадзеянае. Мы ведалі, што тыфус, крываўка (дышынтэрэя) й голад не пазвоўляць нам пабачыць волі. Адзіным выходам з лягеру былі-бы печы-крэматоры.

У сакавіку 1945 г. фронт стаў да нас прыбліжаща барджэй і, што было для нас надзвычайна важна, із заходу. Зьявілася іскра надзеі, што прынамся некаторыя з нас выйдуць з гэтай фабрыкі съмерці, як мы называлі наш лягер, жывымі.

На Вялікдзень 1945 г. фронт ад нас быў толькі за 60 км. На трэйці дзень Вялікадня, 4 красавіка атрымалі мы загад прыгатавацца ў дарогу, дарма, што лягерныя ўлады некалькі дзён перад гэтым афіцыйна запэўнілі нас, што эвакуацыі не прадбачыцца. Вестка аб эвакуацыі была для нас жудаснай неспадзеўкай. Ясна, што толькі невялікая колькасць з нас, згаладальных, хворых, змораных цяжкай працай, зможа выдзяржаць даўжэйшую дарогу.

Ноччу з 4-га на 5-га красавіка, атрымаўшы па букатцы хлеба й аднай кансерве, пад узмоцненай аховай, на чале з унтаршарфюрэрам Лямпэ, вязьні выйшлі з лягеру. Хворыя-ж, чалавек каля 100, засталіся ў лягеры і, як было пазней чуваць, іх застрэлілі.

Ішлі мы ўсю ночь у кірунку на Штольбэрг і Фрыдрыхсбурн. Згаладалыя вязьні накінуліся на атрыманую ежу і ўжо нараніцы блізу ўва ўсіх торбы былі пустыя. У часе першае ночы колькі чалавек уцякло, некалькі пры спробе ўцёку было застрэлена. Кіраўнік транспарту загадаў ісьці толькі ўдзень.

5-га красавіка даходзім да Бад Сюдеродз і там на голым полі начуем. Усю ноч ідзе дождж. 5-га красавіка падаюць першыя маршавыя ахвяры спасярод вязьняў – гэта тыя, што ня могуць ісьці. Іх застрэльваюць ахоўнікі (вахманы). 6-га красавіка йдзём увесы дзень аж да мястэчка Тале. Там спыняемся й першы раз ад выходу з лягеру атрымоўваем эрзац-каву.

Спярнене лік адсталых ад маршавае калёны вязьняў. Спасярод ахоўнікаў кіраўнік транспарту зарганізаваў адумысловы малы адзьдзел, які расстрэльвае адсталых. Апошніх кожны дзень большае. Тэмпо маршу – 40 км на дзень. Ідзём бочнымі дарогамі. Начуем пераважна ў голым полі.

7-га красавіка даходзім да гораду Квэдлінбург. Там атрымоўваем па паўлітра зупы на кожнага й па 1 кг. хлеба на 10 чалавек. Увесы дзень 8 красавіка спачываєм у вялізарным гумне за горадам. 9 красавіка на выклік перад выходам у далейшую дарогу не змагло ўстаць чалавек 30 вязьняў. Усе яны былі застрэлены ахоўнікамі.

Мы йдзём далей. Тэмпо маршу збольшваеца. Адстаячы штораз больш. Гінуць асабліва Жыды й Французы. Зь Беларусаў згінуў у той дзень, між іншых, Тамаш Гамончык з-пад Пружан. Ён працаваў у Ўсходній Пруссі, за сабатаж быў высланы ў Асьвянцім, адтуль пераведзены ў Бухэнвальд, пазней у Ротлебэрэдэ.

9-га красавіка ўвечары даходзім да Кропэнштат. Ноччу колькі вязьняў, прарэзаўшы ў гумне страху,

уцякло. Раніцай атрымоўваем букатку хлеба на 10 чалавек і каву і йдзём далей. Мінаем мясцовасці Гарцу Гадмэрслебэн, Ванцэнлебэн, Эйслебэн, бачым недалёка дарогі малыя канцлягеры, дзе вязьні яшчэ нармальная працуць. За намі чум выстралы, у мястэчках і сёлах ужо барыкады. Нашая дарога ўсланая трупамі нашых сяброў. Гэта рэкордны дзень ахоўнікаў – больш 100 вязьняў, адсталых у дарозе, застрэлілі ў гэты жудасны дзень.

Начуем у малым сяле ў двух гумнах. Якіх 60 вязьняў, зашыўшыся раніцай глыбока ў салому, ня выйшла на маршавы апэль. Кіраўнік транспарту, не далічыўшыся вялікай колькасцю людзей, загадаў ахоўнікам з сабакамі перашукаць гумны. Вязьняў знайшлі й на нашых вачох расстралялі. Атрымаўшы паўлітра зупы й букатку хлеба (1 кг) на 10 чалавек, маршыруем далей.

10 красавіка – гарачы й найстрашнейшы дзень. Вады зяма, некаторыя вязьні выбягаюць з радоў і рвуць траву. Па іх зараз-жа стряляюць. Адстаючыя больш і больш. Уся дарога праз Эрцлебэн, Альвэнслебэн, Альтгальдэнслебэн, Нойгальдэнслебэн аж да Більстрынген усланая трупамі вязьняў. Бачым, што толькі адзінкам удаецца ўтрымаша пры жыцці. Немцы ахоўнікі ды іх прыслужнікі-форайбартары й капо шалеюць са злосцю, забіваючы на съмерць або стряляючы кожнага вязьня, які хоць на некалькі кроку застаецца ад калёны.

У Більстрынген начуем. Увечары атрымоўваем каву-эрзац і адну букатку хлеба на 10 чалавек. Я пастанаўляю ўцякашь. Ноччу голымі рукамі разам з вязьнем-Палікам Янам Дэцам робім дзірку ў падмуроўцы гумна. Гумно абстаўлена ланцугом ахоўнікаў, усё-ж нам удаецца прарваша праўз яго. За намі спрабуе шчасця яшчэ 5 чалавек. Як даведваемся пазней, чатырох зь іх застрэлілі. Мы на волі. Асьцярожна пасоўваемся ча Захад.

***

Ужо пасля вайны, у зборных лягерах амэрыканскай арміі спатыкаем сяброў з Ротлебэрэдэ. З 1996 чалавек паводле нашага падліку якім 80-90 удалося ўцякы, да месца прызначэння Ліхтэнфельдэ дайшло якіх 370-400 чалавек. Дзе-ж дзеліся іншыя? Яны засталіся спаць вечным сном у горах Гарцу.

Ізноў, па двух гадох бачу Гарц, жывя ягонымі краязідамі прыпамінаючы мясцамі мне далёкую а разам і як-жа блізкую сэрцу Наваградчыну. Ня бачу аднак сяньня прыгожай флёры Гарцу. У маіх вачох мільгаюць калёны вязьняў у паласатых вопратках, ахоўнікі-вахманы з сабакамі, форарбайтары й капо зь кіямі. Чую крыкі й лаянкі ахоўнікаў, чую стрэлы із стрэльбаў і рэвалвераў, чую крыкі вязьняў у розных мовах, мальбу, каб ня білі, не стрялялі, чую апошнія стогны, бачу кроў на асфальце й траве.

Адыходжу ад вакна, каб не глядзець на Гарц, які зьяўляецца магілай каля 1500 вязьняў канцлягера Ротлебэрэдэ, каб не глядзець на дарогі Гарцу, што былі блізу ўсім нам найжудасценнейшымі й апошнімі дарогамі нашае мартыралёгіі й съмерці.

Саромліва абшыро з вачэй сълёзы...

Красавік, 1947 г.

A. Калодка
165621 – 48054

З В А Ж А Й

7

ЖАЛОБНЫ МАРШ ГЭРОЯМ

(Сыпі пад курганам гэрою).

Словы Янкі Купалы

Мэлёдыя М. Равенскага
Гарм. В. Качанскага

Andante

КР Сыпі пад кур- га- нам ге - ро- яў,
сыпі пра- нік зма- гар! Несе- ны на та-
бо- ю, ці- ха схі- ліў- ся штан- дар,- дар.
Cod. 2.
Твой мы пра- цяг- ва- ем шлях.

Сыпі пад курганам гэрою,
Сыпі, працаунік і змагар!
Несены верна табою,
Ціха схіліўся штандар.
Съветлы твой дух адлятае
Вечнасьці ў небе шукаць,
З шляху яшчэ раз кідае –
Съцяг свой высока трymаць!
Гордым ты быў барацьбітам,
Волю высока цаніў;
Куляй варожай забіты,
Гонар жыцьцём адкупіў.
Мы не пахілім галоваў,
Не уцячэм із радоў,
Месца тваё зойме новы –
Помсцім ахвярную кроў!
З кожнае кроплі паўстане
Сіла і воля, як сталь;
Кожны з нас волатам стане,
Сэрцаў ня зломіць нам жаль!
Моцнай узянуты рукою,
Горда ўзвіваецца съцяг.
Сыпі пад курганам гэрою!
Твой мы працягваем шлях.

Уздана із "Зборніка Песеньнай Беларускага Жаўнера"
Вып. Зіурн. Беларуска-Амэрыканскіх
Вэжэракаў, 1975 г.

ЯКІ НАФТАВЫ КРЫЗІС ?

Падвышаньне цэнаў нафты сябрамі Арганізацыі Краінаў Нафтавага Экспарту (АКНЭ) спрычынілася да росту інфляцыі ў заходніх індустрыйных краінах. Цэлы час чуем, што быццам да канца бягучага стагодзьдзя ўсе зямныя запасы нафты вычарпаюцца.

Часапіс Амэрыканскі Асацыяцыі Пашырэння Навукі, "Веда", за 22 чэрвень сёлета выясняе нафтавую "загадку". Артыкул згадвае так званыя нафтавыя (смольныя) пяскі ў Канадзе.

"Ужо прыйшла пара камэрцыйнага выкарыстаньня густой (цяжкой) нафты, колькасць якой вызначана на якіх чатыры трывльёны бочак на заходній паўкулі.

Маецца на ўвазе густую нафту ў смольных пяскох, якіх поўна ў заходній Канадзе. Хоць нікто систэматычна нафтавых пяскоў не дасыльдаваў, ведамыя іх масавыя запасы. Вось чатыры найбольшыя: 1) Вэнэцuela – ад аднаго да трох трывльёнаў бочак, 2) Канада – больш аднаго трывльёну бочак, 3) СССР – 1 трывльён, і 4) ЗША – 175 мільярдаў бочак.

Каб зразумець вялічыню гэткіх запасаў, трэба ведаць наступнае:

1. За цэлую сваю гісторыю людзі на съвеце спалілі каля 300 мільярдаў бочак нафты (бінзіны).

2. Колькасць ведамых запасаў краінаў Пэрсідзкага Заліву аблічаеца на 350 мільярдаў бочак.

Такім чынам запасы нафтавых пяскоў раўняюцца ў 13 разоў колькасці выкарыстанай нафты на працягу нашае гісторыі і прынамся ў 11 разоў большыя за рээзервы Сярэдняга Ўсходу. Пры цяперашніх нормах ужывання іх павінна хапіць на сотні гадоў.

Здабываньне нафты ня ёсьць лёгкім і таму яна дарагая. Прычынай ёсьць тое, што нафта густая (цяжкая) і каб плыла, трэба яе разагрэць або зрабіць жыдкай.

Эксплёатацыя нафтавых пяскоў у Канадзе даволі заавансаваная. Цяпер ужо прадукуюць дзівэ фабрыкі, што працуяць на поўны маштаб. Аблічаюць, што адна бочка павінна каштаваць 19 доляраў, каб вярнуць уложены капитал. Бочка нафты з краінаў Сярэдняга

ФОНД "З В А Ж А Й"

Ад 1-га травеня да 30-га ліпеня на "Зважай" атрымана: І.Каваленка (за продаж) 11,20 доляраў, М.Нікан – 31,31 дал., Грэбень – 23,00 дал., Ул.Курыла – 11,50, Беларускі Клуб у Манчэстры – 45,00, др. Я.Сажыч – 23,00, С.Гутырчык – 23,00, С.Гутырчык (з продажы) – 47,00, Зь лісты ахвяраў (зъбіраў А.Маркевіч): А.Стрэчань – 5,00, А.Дубяга – 6,00, М.Шуст – 5,00, А.Яраховіч – 3,00,

А.Корбут – 5,00, М.Войтанка – 1,00, В.Машанскі – 3,00, П.С. – 1,00, Р.В. – 10,00, М.Б. – 1,00, Г.Д. – 1,00, А.Сільвановіч – 5,00, Я.Азарка – 5,00, І.Бруцкі – 1,00, К.Верабей – 2,00, С.Полацкі – 2,00, а.Страпко – 5,00, прыбытак з вымены гроши – 8,00, К.Акула (з продажы) – 15,00, Ч.Найдзюк – 5,70, Слонімскі – 11,50, Марыя – 3,00, др. В.Сянькевіч – 15,60, Я.Каваленка (продаж) – 14,48, а.Ян Пякарскі – 13,40.

Разам – канад. 362 дал. 69 и. Усім вялікае дзяякай!

Ўсходу ўжо гэту цану перавысіла. Такім чынам выкарыстаныне нафтавых пяскоў збольшыцца."

Дык пра які "нафтавы крызіс" крываць розныя малая й вялікія палітыкі?

Ш БЫУ БЕЛАРУСКІ ЛЕГІЁН?

Адзін з нашых чытачоў піша: "Пераглядаючы Вашыя "Змагарныя Дарогі", нікак не могу зразумець розніцы "Дывізія Беларусь" і пачуты мной назоў "Беларускі Легіён", аб якім прачытаў, здаецца, у газэце "Раніца", а будучы тады сілай забраны акопы капаць каля гораду Торуня, навязаў быў сувязь з рэдакцыяй "Раніцы", паслаў быў заяву ёй, каб мяне выклікалі ці прыслалі дакументы, каб я мог прыехаць у Бэрлін і паступіць у рады беларускага войска, якое тады зъбіралі ў названы "Легіён". Ці гэты Легіён гэта тое самае, што ў кнізе "Змагарныя Дарогі" называецца "Дывізія Беларусь"?"

Адказ:

Пра "Беларускі Легіён" даводзіцца чуць ад Вас. Падчас зборкі матар'ялаў для дакументальнае апoveсьці "Змагарныя Дарогі", аўтару яе аніразу не даводзілася чуць пра "Беларускі Легіён". Гэта ня значыць што, прыкладам, "Раніца" ня ўжывала такога тэрміну. Магла ўжыванаць, а на думцы мелася, бязумоўна, тая фармацыя, што ў кнізе завеща "Дывізія Беларусь".

**САЛТ (скарат гацінскім літарамі) – Умова
Абмежаваньня Стратэгічнай Зброі**

БАДАЙ, ШТО ТАКОЙ СЕТАЧКАЙ ГЭТКАЙ
ЦАЦЫ НЯ ЗЛОВІШ!